

Pregledni naučni rad

Datum prijema rada:
29. maj 2017.

Datum prihvatanja rada:
22. jun 2017.

Doc. dr

Miodrag Bukarica

Docent Fakulteta pravnih nauka Panevropski univerzitet Apeiron Banja Luka i tužilac Okružnog tužilaštva Banja Luka, miodrag.bukarica@pravosudje.ba

Modeli odgovornosti pravnog lica za krivično djelo

Rezime: Neposredni izvršilac svakog krivičnog djela može biti samo fizičko lice. Pošto pravno lice nema fizički oblik, odgovornost pravnog lica za krivično djelo uspostavlja se na posredan način, kroz djelovanje¹ jednog lica ili grupe fizičkih lica koja se zbog pozicije koju zauzimaju u pravnom licu (kao organi pravnog lica) ili članstva u pravnom licu („obični“ radnici) ili druge vrste veze sa pravnim licem (povezana lica²), određenog interesa, uticaja na donošenje odluka ili zbog drugih razloga, mogu dovesti u neposrednu vezu sa pravnim licem, tako da se efekti njihovog djelovanja mogu pripisati pravnom licu. Zbog toga, utvrđivanje kauzalne veze jeste ključno pitanje u postupku utvrđivanja odgovornosti pravnog lica za krivično djelo. Autor u radu izlaže osnovne karakteristike nekoliko modela odgovornosti pravnog lica koji su najčešće zastupljeni u uporednom zakonodavstvu, ukazuje na dobre i loše strane modela odgovornosti iz zakonodavstava u Bosni i Hercegovini (de lege lata), te daje predloge za izmjene zakonodavne regulative (de lege lata).

Ključne riječi: osnovi odgovornosti, odgovorno lice, kauzalitet.

UVODNI DIO

Pravno lice nema svoj fizički oblik, ali ima pravnu sposobnost,³ te poslovnu sposobnost⁴ koju ostvaruje posredstvom svojih organa, zastupnika (predstnika), članova ili povezanih lica. Pravno lice može preduzimati radnje koje proizvode valjana pravna dejstva, a prilikom preduzimanja određenih

¹ Pod ovim pojmom podrazumijeva se činjenje, ali i nečinjenje (propuštanje), npr. propuštanje dužnog nadzora nad zakonitošću rada radnika.

² To su lica koja nisu članovi pravnog lica, ali je njihovo djelovanje očigledno u uskoj vezi sa interesima pravnog lica, npr. punomoćnici za preduzimanje određenih radnji koje proizvode pravna dejstva u odnosu na pravno lice.

³ Pravna sposobnost je sposobnost biti strankom u postupku.

⁴ Poslovna sposobnost se razlikuje od pravne sposobnosti. Kod pravne sposobnosti je nebitan psihičko voljni element. Poslovna sposobnost predstavlja nadgradnju nad pravnim subjektivitetom, ona predstavlja sposobnost fizičkih lica da svjesnim radnjama izazivaju pravne posljedice. Volja pravnog lica manifestuje se putim fizičkih lica koja ga predstavljaju.

radnji može činiti krivična djela. Zbog navedenog, uspostavljanje odgovornosti pravnog lica za krivično djelo moguće je jedino ukoliko se, na određen način (posredstvom fizičkih lica ili nezavisno od njih), uspostavi kauzalna veza između izvršenog krivičnog djela i obavljanja djelatnosti pravnog lica. Način uspostavljanja kauzalne veze između učinjenog krivičnog djela i pravnog lica nazivamo model odgovornosti pravnih lica.

U uporednom zakonodavstvu i sudskoj praksi primjenjuje se više modela odgovornosti pravnih lica. Modeli se međusobno razlikuju po načinu istorijskog nastanka i osobinama, pa se zato razlikuju i stavovi sudske prakse o razlozima za uspostavljanje odgovornosti pravnog lica. Stoga ćemo u prvom dijelu izložiti osobine osnovnih modela i istorijske okolnosti njihovog nastanka, u drugom ćemo se osvrnuti na primjenu konkretnih modela u uporednom zakonodavstvu i praksi, uključujući Bosnu i Hercegovinu, a na kraju ćemo iznijeti prijedloge za poboljšanje naše zakonodavne regulative u ovom segmentu.

OSOBINE NEKOLIKO MODELA ODGOVORNOSTI PRAVNOG LICA I NJIHOV ISTORIJSKI NASTANAK

Osnovni kriterijum za prepoznavanje *akcesornog* modela odgovornosti može se izraziti kroz pitanje: Da li je odgovornost pravnog lica uslovljena djelovanjem fizičkog lica ili organa pravnog lica, ili može postojati i nezavisno od toga? Kod akcesornog (posrednog, izvedenog) modela, odgovornost pravnog lica postavljena je akcesorno u odnosu na učinioca krivičnog djela, fizičko lice. Doprinos pravnog lica izvršenju krivičnog djela izvodi se iz djelovanja njegovih rukovodećih ili nadzornih organa. U svakom slučaju, djelovanje neposrednog učinioca mora biti takve prirode da se može dovesti u kauzalnu vezu sa pravnim licem. Model je prihvaćen u zakonodavstvima velikog broja evropskih zemalja i u našem zakonodavstvu, te će stoga biti predmet detaljnije analize u nastavku izlaganja.

Identifikacijski ili alter ego model odgovornosti pravnog lica za krivična djela samo je jedna od varijanti akcesornog modela,⁵ a prema ovom modelu ona proizilazi iz djelovanja jednog ili više lica na visokim pozicijama u pravnom licu koja imaju moć da odlučuju o radu pravnog lica, tako da se njihovo djelovanje može poistovjetiti sa djelovanjem pravnog lica. Nastao je u Engleskoj, a vezuje se za odluku Doma lordova iz 1915. godine u predmetu *Lennard's Carrying Company v. Asiatic Petroleum Company*,⁶ koja je poslužila kao precedent za uvođenje instituta odgovornosti pravnih lica za krivično djelo uopšte. U obrazloženju stoji: „Korporacija je apstrakcija. Ona nema svijest o sebi baš kao što ni tijelo nije svjesno sebe. Njena upravljačka volja mora se tražiti u nekome ko bi se mogao nazvati agensom, ali ko je zaista lice koje upravlja i izražava volju korporacije... Prema tome, ako je gospodin L osoba koja je upravljala korporacijom, onda njegovo djelovanje mora predstavljati aktivnost koja se poistovjećuje sa aktivnošću korporacije”. Dakle, samo *mens rea* (zločinačka volja ili krivica) i *actus reus* (radnja izvršenja) visoko pozicioniranih službenika automatski se pripisuju pravnom licu. Zato se u postupku dokazuje postojanje krivice i radnje izvršenja krivičnog djela visoko pozicioniranih službenika, dok se kauzalna

⁵ M. Deisinger i M. Vrhovšek (2009): *Krivična odgovornost pravnih lica*. Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 148.

⁶ House of Lords, *Lennard's Carrying Company, Limited, appellants; and Asiatic Petroleum Company, Limited*, [1915]A.C.705, 1915 march 8, <http://www.uniset.ca/other/cs2/1915AC705.html>, 12.5.2012.

veza između njihovog djelovanja i odgovornosti pravnog lica ne mora dokazivati.⁷ Od posljednjih desetljeća prošlog vijeka do danas nastali su i mnogi drugi precedenti, kao npr. Tesco Supermarkets Ltd.v. Natrass,⁸ gdje je sud korporaciju uporedio sa ljudskim tijelom, pri čemu visokorangirani službenici predstavljaju nervni sistem koji kontrolira ono što korporacija radi. Model alter ego ili identifikacijske odgovornosti danas je nazastupljeniji u Ujedinjenom Kraljevstvu i Kanadi.

Suprotno prethodnom, kod modela autonomne (neposredne, originerne) odgovornosti, pravno lice odgovara isključivo za vlastito djelovanje, tako da za postojanje odgovornosti pravnog lica nije potrebno prethodno utvrđivati odgovornost ili krivicu pojedinih fizičkih lica.⁹ Ima dva osnovna oblika. Prvi je odgovornost zbog nedostataka u organizaciji i naziva se modelom **organizacione odgovornosti**. U jurisdikcijama nekih zemalja, naročito onih koje pripadaju common law sistemu prava, ovaj model smatra se posebnim modelom krivične odgovornosti pravnog lica.¹⁰ Nastajao je u posljednje dvije decenije, kao rezultat povećanog interesovanja teorije i prakse za način na koji korporativna politika i djelovanje korporacija mogu dovesti do krivične odgovornosti pravnih lica. Ključni problem prilikom osmišljavanja modela odgovornosti predstavljalo je dovođenje u vezu krivičnih zakona koji su primarno propisani za fizička lica i odražavaju psihologiju ljudskih bića s jedne strane, i korporativne strukture, hijerarhije, politike, i ostalih osobina pravnog lica, s druge strane.¹¹ U nastojanju da se ovaj problem riješi na odgovarajući način, izgrađen je stav da odgovornost korporacije postoji ukoliko su praksa i „kultura” korporacije („corporate culture”), odnosno relevantnih individua u njenoj upravnoj strukturi, podsticale ili nisu zabranjivale protivpravna djelovanja. Stoga pravno lice mora da procijeni da li je zakonit način na koji obavlja svoje poslove, pa ukoliko odobrava ili dozvoljava izvršenje, time stimuliše negativnu unutrašnju praksu koja dovodi do krivične odgovornosti.¹² Drugi

⁷ A. I. Pop (2006), *Criminal liability of corporations—comparative jurisprudence*, State University College of Law, Michigan, 16, <http://digitalcommons.law.msu.edu/cgi/viewcontent.cgi?Article=1115&context=king>, 12.2.2009.

⁸ Tesco Supermarkets v. Natrass [1972] AC 153, <http://www.bailii.org/uk/cases/UKHL/1971/1.html>, 20.5.2012. U ovom predmetu, Tesco je na jednom od prodajnih mjesta istakao plakat kojim oglašava prodaju praška za pranje po sniženim cijenama. Kada je ponestalo praška koji je bio pakovan u posebno označene vrećice, a menadžer u prodavnici nije sklonio plakat koji je pozivao na kupovinu praška po sniženoj cijeni, pokrenut je postupak protiv pravnog lica zbog lažnog oglašavanja. Tesko je prigovarao kako je pravilo korporacije da menadžer provjeri cijenu, menadžer u konkretnom slučaju nije pratio uputstva, te stoga korporacija ne može biti odgovorna za njegove propuste. Dom lordova prihvatio je odbranu i utvrdio da menadžer u prodavnici nije „usmjeravajući um” korporacije, pa stoga njegovo djelovanje ne može biti pripisano korporaciji. Korporacija je učinila sve što je objektivno mogla da učini u vezi sa primjenom pravila reklamiranja.

⁹ Z. Đurđević (2005), *Komentar zakona o odgovornosti pravnih lica za kaznena djela*, Narodne novine, Zagreb, 20.

¹⁰ A. A. Robinson (2008), ‘Corporate culture’ as a basis for the Criminal Liability of Corporations, report for the use of the United Nations Special Representative of the Secretary General for Business and Human Rights, 10, *Allens-Arthur-Robinson-Corporate-Culture-paper-for-Ruggie-Feb-2008.pdf*, 26.2.2012.

¹¹ *Ibid.*, 15.

¹² Deisinger, Vrhovšek, op. cit., 134.

oblik modela organizacione odgovornosti sastoji se u propuštanju obaveze nadzora kod preduzimanja određenih rizičnih radnji; pravno lice stoga će biti kažnjeno nezavisno od kažnjivosti fizičkog lica, ukoliko mu se može uputiti prekor da nije preduzelo sve potrebne i objektivno predvidljive organizacione mjere da preduprijedi mogućnost izvršenja krivičnog djela.¹³

Vikarijski model odgovornosti razlikuje se od identifikacijskog (alter ego) modela prema položaju učinioca u okviru hijerarhijskog poretka pravnog lica. Korjene vuče još iz XVII vijeka, kada je vladalo mišljenje da je gospodar odgovoran za postupanje svoga sluga sve dokle sluga za njega radi: ako gospodar ubire plodove rada svoga sluga, tada treba da snosi i sve posljedice koje proizilaze iz njegovog rada.¹⁴ Prema ovom modelu, odgovornost pravnog lica postoji kada krivično djelo učini agent ili član pravnog lica, bez obzira na njegov hijerarhijski status u pravnom licu. Dakle, deliktna djelovanja (krivična djela) bilo koga od radnika pravnog lica pripisuju se pravnom licu, ukoliko je ispunjen uslov da je pravno lice od tih djela ostvarilo (ili moglo da ostvari) neku korist. Model je i danas najčešće korišten u SAD.

Pitanje da li za određeno krivično djelo može odgovarati samo učinilac ili samo pravno lice ili možda i neposredni učinilac i pravno lice, predstavlja primarni kriterijum za razlikovanje sljedećih modela odgovornosti pravnog lica.

Prema **supsidijarnom** modelu odgovornosti, utvrđena krivica ili krivična odgovornost jednog subjekta (fizičkog lica ili pravnog lica) isključuje odgovornost onog drugog. U konkretnom slučaju, ako se utvrdi krivica fizičkog lica kao učinioca krivičnog djela, tada nema potrebe da se utvrđuje odgovornost pravnog lica; nasuprot tome, odgovornost pravnog lica utvrđuje se samo ako nije moguće utvrditi krivicu fizičkog lica.

Kod **kumulativnog** modela za isto krivično djelo istovremeno se utvrđuje krivica fizičkog lica i odgovornost pravnog lica. Posljedice ovog stava u krivičnoprocesnom smislu ispoljavaju se tako što se protiv fizičkog i pravnog lica vodi jedinstven postupak, bez obzira na to da li postoji uzajamna veza predmeta krivičnog postupka (koneksitet).

MODELI ODGOVORNOSTI U UPOREDNOM ZAKONODAVSTVU I SUDSKOJ PRAKSI

Prethodno su izložene okolnosti pod kojima su nastali ključni modeli odgovornosti pravnih lica za krivična djela, date su opšte karakteristike pojedinih modela, te kao primjer navedene zemlje u kojima su danas najviše zastupljeni pojedini modeli. U okviru izlaganja o pojedinačnim modelima, izložit ćemo karakteristične uslove (osnove) odgovornosti pravnih lica iz zakonodavstva i navesti primjere iz sudske prakse. Takav pristup problemu omogućit će nam da sagledamo dobre ili loše strane pojedinih modela odgovornosti.

¹³ Đurđević (2005), op. cit., 21.

¹⁴ G. Ferguson, *Corruption and Corporate criminal liability*, u D. Kolarić (2006), *Značaj uspostavljanja odgovornosti pravnih lica za krivična dela u uspješnoj borbi protiv korupcije*, Pravna riječ, broj 7 (vol. 3), Udruženje pravnika Republike Srpske, Banja Luka, 335.

Model akcesorne odgovornosti

Model akcesorne odgovornosti pravnih lica predstavlja osnovni model. Iz njega je izvedeno više modela koji nose drugačije nazive, iako se zasnivaju na sličnom konceptu. Prema osnovnom modelu, odgovornost pravnog lica izvodi se iz djelovanja organa (individualni ili kolektivni) koji rukovodi pravnim licem ili vrši nadzor nad radom pravnog lica, tako da se djelovanje ovog organa može smatrati djelovanjem pravnog lica.

U zakonodavstvu Republike Slovenije propisane su dvije grupe uslova za uspostavljenje odgovornosti pravnog lica. Prva se odnosi na institut individualne odgovornosti učinioa i njegova ovlašćenja za preduzimanje radnji umjesto drugog lica, pa se zahtijeva da je učinilac učinio krivično djelo djelujući u ime, za račun ili u korist pravnog lica. Druga grupa uslova odnosi se na četiri vrste djelovanja rukovodećih ili nadzornih organa pravnog lica, koja se poistovjećuje sa djelovanjem pravnog lica. Prva vrsta takvog djelovanja sastoji se u donošenju formalnih akata (odluke, naredbe ili odobrenja) iz kojih proizilaze obilježja krivičnog djela. Druga vrsta uslova je materijalne prorode, pošto se ispoljava u uticaju na učinioa ili stvaranju uslova za izvršenje krivičnog djela. Sljedeća su konkludentni činovi kojima organi pravnog lica prihvataju posljedice izvršenja krivičnog djela kao svoje, jer raspoložu s protivpravno ostvarenom imovinskom koristi ili koristi predmete nastale krivičnim djelom. Za razliku od prethodnih umišljajnih djelovanja, u četvrtu vrstu spadaju nahatna, jer se sastoje u propuštanju (zanemarivanju) dužnog nadzora nad zakonitošću rada radnika.

Zakonodavstva u Bosni i Hercegovini su iz slovenačkog zakona doslovno i nekritički prepisala sve uslove (osnov) odgovornosti pravnih lica za krivična djela.

Primjena zakona u praksi nije dala očekivane rezultate. U traženju razloga za to, ne-sporno je da su propisani uslovi odgovornosti pravnog lica prilično komplikovani, zbog čega tužioc i nekim slučajevima kada je vrlo očigledna odgovornost pravnog lica, podižu optužnice samo protiv odgovornih (fizičkih) lica.¹⁵ Postoje i primjeri da drugostepeni sud u obrazloženju presude ukazuje kako ni na koji način ne može uticati na odluku tužilaštva o tome koje pravno ili fizičko lice treba da goni za učinjeno krivično djelo.¹⁶

Jedna od zamjerki koje se opravdano mogu uputiti zakonodavcu ogleda se u činjenici da su neki uslovi odgovornosti pravnog lica suviše formalistički postavljeni (npr. u tački a člana 128 stav 1 KZ RS zahtijeva da postoji odluka, nalog ili odobrenje organa pravnog lica, koji u pravilu ima pisanu formu), tako da bez postojanja određenog akta nije moguće uspostaviti odgovornost pravnog lica.

Postojanje odgovornosti pravnog lica vezuje se samo za djelovanje organa pravnog lica, ne i za djelovanje (fizičkih) lica koja imaju faktičku (stvarnu) moć da upravljaju aktivnostima pravnog lica. Sudska praksa je očigledno prepoznala problem, jer su zabilježeni slučajevi uspostavljanja odgovornost pravnog lica na osnovu djelovanja lica koje de fac-

¹⁵ optužnice i presude Suda Bosne i Hercegovine broj S1 2 K 003012 11 K i broj S1 2 K 004225 11 K za krivična djela utaje poreza od strane pravnog lica kao poreskog obaveznika.

¹⁶ žalba na presudu Suda BiH broj X-KŽ-06/305 od 2.10.2007. godine i obrazloženje drugostepenog suda u pogledu žalbenih razloga odbrane.

to upravlja aktivnostima pravnog lica, iako formalno nije rukovodeći niti nadzorni organ pravnog lica.¹⁷ Izloženi stav suda dovodi nas do pitanja da li je uspostavljanje odgovornosti pravnog lica za krivično djelo na opisani način u skladu sa zakonom propisanim uslovima za uspostavljanje odgovornosti pravnog lica. Stav autora je da u ovom slučaju nije bilo moguće (u skladu sa zakonskim odredbama) uspostaviti odgovornost pravnog lica za krivično djelo. Ipak, nesporno je da nam sudska praksa i rješenja iz uporednog zakonodavstva opravdano ukazuju kako je prihvatljivo (čak i preporučljivo) rješenje da se odgovornost pravnog lica zasniva i na djelovanju lica koje ima faktičku (stvarnu) moć da upravlja aktivnostima pravnog lica, iako ne čini dio upravljačke strukture pravnog lica.

Zakonodavac propisuje da odgovornost pravnog lica postoji ako je alternativno ispunjen jedan od uslova - da je učinilac djelo učinio u ime, za račun ili u korist pravnog lica (član 128 KZRS). Pošto su u praksi poznati slučajevi da učinilac preduzima radnju izvršenja u ime pravnog lica a radi ostvarenja lične koristi, pri čemu za pravno lice ne ostvaruje bilo kakvu korist ili pogodnost, prema teoretskom modelu bi u ovoj situaciji bilo moguće uspostaviti odgovornost pravnog lica. Zbog toga je, u ovom i u sličnim slučajevima, potrebno isključiti mogućnost uspostavljanja odgovornosti pravnog lica.

Model identifikacione ili alter ego odgovornosti

Model postoji u zakonodavstvima i sudskoj praksi Velike Britanije (Engleska, Sjeverna Irska, Škotska i Vels), Novog Zelanda, više zemalja Komonvelta, Francuskoj, Švajcarskoj, Izraelu, Kini, Indiji, Maleziji, Meksiku i na Islandu, te u devetnaest američkih država.¹⁸

U Krivičnom zakoniku Francuske odgovornost pravnog lica uspostavlja se primjenom jednostavnog osnovnog pravila da se djelovanje određenih lica ili organa poistovjećuje sa djelovanjem pravnog lica. Pravna lica, izuzimajući državu, krivično su odgovorna za djela koja za njihov račun učine njihovi organi ili zastupnici (član 121-2). Gotovo identično pravilo definisano je članom 18 stav 1 Krivičnopravne konvencije protiv korupcije.¹⁹ Za razliku od Francuske, u brazilskom zakonodavstvu na početku nisu postojale dovoljno jasne zakonske odredbe o osnovu odgovornosti pravnih lica, tako da se sudska praksa kroz primjenu pravila o osnovu odgovornosti pravnih lica ujedno opredijelila i za izbor modela odgovornosti. Brazilsko opšte krivično zakonodavstvo prvobitno je usvojilo načelo da funkcija ili pozicija nekog lica u pravnom licu predstavlja obavezu objektivne prirode, tako da određenom fizičkom licu nije bilo moguće pripisati krivicu samo zbog pozicije ili funkcije koju ono obavlja u pravnom licu, dok je iz nepostojanja krivice fizičkog lica dalje slijedilo da pravna lica ne mogu biti odgovorna za bilo koje krivično djelo. S druge strane, masovna činjenja krivičnih djela protiv životne sredine u kojim je učestvovao veliki broj

¹⁷ Presuda Suda BiH broj S 1 2 K 004146 11 K od 7.3.2012. god.

¹⁸ Corporate Criminal Liability Course Outline, Electric Library of New York, <http://www.google.ba/#hl=bs&q=From+the+Electric+Law+Library+stacks+New+York+Central>, 17.4.2011.

¹⁹ Council of Europe, Committee of Ministers: Recommendation No. R (88) 18 concerning liability of enterprises having legal personality for offences committed in the exercise of their activities, <http://www.google.ba/#q=Council+of+Europe,+Committee+of+Ministers:+Recommendation+concerning+liability+of+enterprises+having+legal+personality+for+offences+committed+in+the+exercise+of+their+activities>, 26.12.2012.

kompanija često su imala za posljedicu potpuno biološko uništenje pojedinih područja. To je iniciralo usvajanje Krivičnog zakona protiv ugrožavanja životne sredine²⁰ kojim su uspostavljeni osnovi odgovornosti pravnih lica za krivična djela. Prema članu 3 tog zakona, pravna lica postaju krivično odgovorna u slučaju kad je delikt počinjen odlukom pravnog ili ugovornog zastupnika ili kolektivnog tijela pravnog lica, u interesu, ili u korist pravnog lica. Odgovornost pravnog lica proizilazila je iz činjenice da su lica na rukovodnim funkcijama saznala, ili imala priliku da saznaju, za ekološke štete, ali nisu preduzela ništa ili nisu preduzela odgovarajuće mjere da spriječe njihov nastanak. Međutim, time još nije bio određen krug lica za čije djelovanje se može vezati odgovornost pravnog lica, te je i dalje ostalo nejasno koji model odgovornosti pravnih lica je zastupljen u brazilskom zakonodavstvu. S druge strane, postajalo je sasvim očigledno da se odgovornost pravnih lica može vezivati prvenstveno za djelovanje fizičkih lica u rukovodnim strukturama pravnih lica. U takvim uslovima, praksa Vrhovnog suda izgradila je stav da pravno lice može biti odgovorno za krivična djela učinjena na prethodno opisan način, pod uslovom da su krivična djela učinila lica na visokim pozicijama u kompanijama, direktori ili menadžeri kompanija.²¹ Primjena identifikacionog modela odgovornosti pravnog lica definitivno je potvrđena presudama Vrhovnog suda Brazila. Isti model odgovornosti pravnih lica u portugalskom zakonodavstvu iskazan je kroz pravilo da odgovornost pravnog lica postoji ako je fizičko lice učinilo krivično djelo preduzimajući radnje u ime pravnog lica, a pri tome imalo ovlaštenje da donosi odluke u ime pravnog lica. Drugo pravilo propisuje da je pravno lice odgovorno i kad je do izvršenja krivičnog djela došlo usljed nedostatka kontrole i nadzora zaposlenih u okviru pravnog lica. U Zakonu o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela Republike Hrvatske²² propisano je doslovno „odgovornost prave osobe temelji se na krivici odgovorne osobe” (član 5 stav 1). Kod pojedinih autora zastupljen je stav da se odgovornost pravnih lica zasniva na modelu subjektivne izvedene odgovornosti.²³ Saglasno ovom principu, okolnost da učinilac u pravnom licu ima svojstvo odgovornog lica predstavlja osnovnu pretpostavku za vođenje krivičnog postupka protiv pravnog lica.²⁴ Pravnom licu može se inkriminisati samo ono krivično djelo koje je inkriminisano odgovornom licu.²⁵ Stoga sud prvo utvrđuje postojanje krivice odgovornog lica, a sadržaj krivice utvrđen kod učinioca (umišljaj ili nehat) pripisuje se pravnom licu. S druge strane, pošto se odgovornost pravnog lica zasniva na krivici odgovornog lica, nepostojanje krivice odgovornog lica dovodi do nemogućnosti uspostavljanja odgovornosti pravnog lica za krivično djelo. Konačno možemo zaključiti kako je za uspostavljanje odgovornosti pravnog lica za krivično djelo neophodno da bude određeno odgovorno lice, nezavisno od okolnosti da li se krivični postupak protiv njega može provesti ili ne. Ako nije određeno lice čija krivica se u postupku utvrđuje i od čije krivice zavisi odgovornost pravnog lica, tada ne može posto-

²⁰ Environmental Crimes Law of Brazil, Law 9, 605 (Feb 12, 1998), <http://www.animallaw.info/nonus/statutes/stbrecl1999.htm>, 2010.

²¹ Demarest e Almeida, Criminal liability of companies in Brazil, Lex Mundi publications Association of Independent Law Firms, http://www.lexmundi.com/images/lexmundi/PDF/Business_Crimes/Criminal_Liability_Survey.pdf, 17.2.2012.

²² Narodne novine, br. 151/03, 110/07, 45/11 i 143/12.

²³ Đurđević, (2005), op. cit., 55.

²⁴ presuda Vrhovnog suda Republike Hrvatske broj IV Kž 32/08-3.

²⁵ presuda Vrhovnog suda Republike Hrvatske broj IV Kž 93/08-5.

jati ni odgovornost pravnog lica za učinjeno krivično djelo.²⁶ Iako sve prethodno izloženo govori da je u Hrvatskoj zastupljen model identifikacione odgovornosti pravnog lica, u narednom stavu istog člana stoji da postojanje pravnih ili stvarnih zapreka zbog kojih nije moguće utvrditi krivicu odgovornog lica ne predstavlja smetnju za sankcionisanje pravnog lica (član 5 stav 2 Zakona), te pojedini autori zbog toga ovaj model nazivaju modelom autonomne odgovornosti pravnog lica. Primjena predmetnog pravila čini se prilično problematičnom, jer je ono suprotno osnovnom principu iz tog zakona da bez krivice odgovornog lica nema odgovornosti pravnog lica za krivično djelo.

Model organizacione odgovornosti

Model je prvi put pravno normiran u Krivičnom zakoniku Australije iz 1995. godine. Razvoju je prethodila primjena više različitih modela. Naime, australijski sudovi u početku su prihvatili vikarijski model odgovornosti, a kada se model identifikacione odgovornosti pravnih lica počeo primjenjivati u Velikoj Britaniji, taj model je postepeno prihvaćan i u Australiji. Pod uticajem dvaju različitih modela, praksa sudova u Australiji razvila je autonoman model odgovornosti pod nazivom 'model organizacione odgovornosti', a model je legislativno uobličen u zakoniku iz 1995. godine.²⁷ Odjeljak 2-5, pod naslovom Odgovornost korporacija za krivična djela, definiše osnovne elemente. Sadrži više kompleksnih pravila, od kojih se prvo odnosi na učinioce i njihova ovlaštenja. Tako je propisano da materijalni efekti izvršenja krivičnog djela mogu biti pripisani pravnom licu samo kad je alternativno ispunjen uslov da je krivično djelo učinio zaposleni, predstavnik ili član organa upravljanja pravnog lica koji djeluje u okviru stvarnog ili očiglednog obima svog djelovanja, svoje stvarne ili očigledne vlasti (12.2. Fizički elementi), te kad je upravni odbor korporacije (body corporate) izričito, konkludentno ili na posredan način dozvolio izvršenje krivičnog djela (12.3-1). Ako su ostvareni fizički elementi krivičnog djela, sljedeći uslov odgovornosti korporacije zahtijeva da odgovarajući oblik krivice može biti pripisan korporaciji. Veza između odgovornosti korporacije i stanja svijesti relevantnih individua u korporaciji iskazana je kroz izraz 'corporate culture'. Pod tim podrazumijeva se stav, politika, pravilo, model ponašanja ili prakse koja postoji unutar korporacije uopšte ili u onom dijelu korporacije u kom se relevantne (inkriminisane) aktivnosti odvijaju. Radi otklanjanja eventualnih dilema u pogledu određivanja odgovarajućeg „stanja svijesti korporacije”, zakonodavac je propisao četiri alternativna oblika djelovanja, koji upućuju na zaključak da je korporacija odobrila ili dozvolila izvršenje krivičnog djela (12.3-2). Dakle, smatra se da je korporacija odobrila ili dozvolila izvršenje krivičnog djela ako je: (a) upravni odbor preduzeo, odobrio ili tolerisao relevantno ponašanje, (b) visoki organ upravljanja korporacije (a high managerial agent of the body corporate) bio uključen u relevantno djelovanje, koje je odobrio ili tolerisao, (c) poslovna politika korporacije usmjeravala, podstrekavala, tolerisala ili navodila na nepridržavanje relevantnih propisa, (d) korporacija propustila da uvede poslovnu politiku koja zahtijeva pridržavanje relevantnih propisa. Pravilo iz tačke (b) ne primjenjuje se ako korporacija dokaže da je postupala sa dužnom pažnjom u cilju da spriječi nedozvoljeno djelovanje, da takvo djelovanje nije odobrivala, niti dozvoljavala. Za primjenu uslova iz tačaka (c) i (d) potrebno je utvrditi da li je visoki organ upravljanja

²⁶ presuda Vrhovnog suda Republike Hrvatske broj IV Kž 32/08-3.

²⁷ Australian Criminal code Act No. 12 of 1995 as amended, compilation prepared on 20 January 2008 taking into account amendments up to Act No. 177 of 2007, <http://www.comlaw.gov.au/Details/C2008C00035>, 24.2.2012.

dao dozvolu za izvršenje djela, odnosno da li je zaposleni, zastupnik ili organ korporacije učinio krivično djelo jer je opravdano vjerovao ili očekivao da će visoki organ upravljanja dozvoliti izvršenje djela ili se saglasiti sa njim (12.3-4). Pored definicija (značenja) izraza *corporate culture*, određena su značenja izraza 'upravni odbor' i 'visoki organ upravljanja' (12.3-6). Upravni odbor korporacije (*board of directors*) znači organ (bez obzira na to kojim se imenom zove) koji ima izvršna ovlaštenja, a izraz visoki organ upravljanja korporacije (*a high managerial agent*) znači zaposleni, predstavnik ili organ korporacije koji ima takva ovlaštenja (obim ovlaštenja) da se može pretpostaviti da predstavlja politiku korporacije.

Propisana je odgovornost korporacije i za nehat (nemar), kada se djelovanje korporacije, gledano kao cjelina (agregacijom djelovanja njenih zaposlenih, zastupnika ili organa), može iskazati kao nemar (12.4-2). Kada je do izvršenja krivičnog djela došlo usljed propuštanja dužne pažnje ili nadzora, odgovornost korporacije izvodi se po principu objektivne odgovornosti (12.5). Korporacija može izbjeći odgovornost za krivično djelo samo ukoliko dokaže da je do propuštanja dužne pažnje došlo jer su zaposleni, zastupnik ili njen organ opravdano vjerovali da postoje činjenice koje bi, da su stvarno postojale, značile da je njeno djelovanje u skladu sa normama. Korporacija može izbjeći odgovornost za propuštanje obaveze nadzora samo ako dokaže da je pokazala dužnu pažnju kako bi spriječila nedozvoljeno djelovanje.

Model je kompleksan, ali sadrži striktna pravila koja olakšavaju njegovu primjenu. Zbog toga je u nekim zemljama došlo do odstupanja od postojećeg modela i uvođenja pravila koja po svojoj sadržini ukazuju na primjenu modela organizacione odgovornosti pravnog lica. U novije vrijeme značajna odstupanja od uobičajenih pravila učinjena su u zakonodavstvima Ujedinjenog Kraljevstva Velike Britanije i Sjeverne Irske (UK), jer je pored decenijama primjenjivanog identifikacionog modela odgovornosti, prvo u Engleskoj usvojen Zakon o korporativnom ubistvu.²⁸ Iako je očigledno da su u predmetnom zakonu propisana pravila o odgovornosti korporacija koja se primjenjuju samo za striktno određenu vrstu krivičnih djela, odgovornost pravnog lica teoretski može biti usvojena i u odnosu na druga krivična djela.²⁹ Korporacija će biti odgovorna za krivično djelo „korporativnog ubistva“ iz nehata kada način na koji je upravljala svojim aktivnostima prouzrokuje smrt lica ili kada očigledno grubo kršenje relevantnih obaveza dovede do smrti lica. Način na koji viši organi upravljanja organizuju ili obavljaju djelatnosti korporacije predstavlja značajan element za izvođenje zaključka o grubom kršenju relevantnih obaveza.

Kombinaciju ovog i modela identifikacione odgovornosti pravnih lica pronalazimo u Krivičnom zakoniku Španije, koji u članu 31 bis propisuje da pravna lica mogu biti odgovorna za krivična djela koja u njihovo ime, za njihov račun ili u njihovu korist učine njihovi zastupnici ili lica koja su *de facto* ili *de iure* njihovi administratori. Odgovornost pravnih lica postojaće i ako su krivična djela učinjena u sklopu obavljanja djelatnosti korporacije, za njen račun i u njenu korist, a izvršenju djela pogodovali nedostatak kontrole ili specifične okolnosti slučaja.

²⁸ Corporate Manslaughter and Corporate Homicide Act 2007, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2007/19/contents.>, 5.6.2012.

²⁹ Robinson, op. cit., 21.

Model vikarijske odgovornosti

Model je zastupljen u Evropskim zakonodavstvima, pa kao prvi primjer navodimo Holandiju. Osnov odgovornosti definisan je tako da pravno lice odgovara za krivično djelo fizičkog lica samo ukoliko ono ima kontrolu nad njegovim aktivnostima i iste prihvata kao svoje. Prema stavu Vrhovnog suda Holandije,³⁰ smatra se da pravno lice prihvata protivzakonitu djelatnost fizičkog lica ako ostvarenje konstitutivnih elemenata nekog krivičnog djela čini dio njegove uobičajene aktivnosti, ako su nezakonite aktivnosti u skladu sa zvaničnom poslovnom politikom pravnog lica, ili kad se može zaključiti da je radnja izvršenja krivičnog djela prihvaćena od strane pravnog lica zvanično ili prećutno. Pravno lice odgovara čak i kada fizičko lice krši interna pravila, pod uslovom da lica koja vrše kontrolu znaju za djelovanje fizičkog lica i imaju mogućnost da je spriječe, ali to ne čine. Krivični zakonik Danske u članu 27 stav 1 propisuje da pravno lice odgovara za krivično djelo koje učini direktor ili bilo koje drugo lice koje je član pravnog lica ili pravno lice samostalno, pod uslovom da je djelo učinjeno u sklopu obavljanja registrovane djelatnosti pravnog lica.³¹ Odgovornost pravnog lica isključena je u slučaju tzv. ekscesa učinioca ili u slučaju kršenja internih pravila o radu pravnog lica koja ne mogu biti dovedena u kauzalnu vezu sa pravnim licem. Pošto za fizička lica iz zemalja Jugoistočne Evrope Kajmanska Ostrva u posljednje vrijeme predstavljaju omiljenu destinaciju za izvršenje krivičnih djela, naročito pranja novca i djela tzv. organizovanog kriminaliteta, koja se u pravilu vrše posredstvom pravnih lica, ova okolnost nam jasno govori da je zakonodavstvo te zemlje zanimljivo za našu temu. Zakonodavstvo Kajmanskih Ostrva takođe primjenjuje tzv. vikarijski zakonodavni model, a pravna lica odgovaraju jednako kao svako fizičko lice, bez obzira na to da li je učinilo krivično djelo kao neposredni izvršilac ili u bilo kom obliku saučesništva. Dakle, krivično djelo fizičkog lica, koje se ne mora nalaziti na rukovodnom položaju u pravnom licu, smatraće se i djelom pravnog lica uvijek kada postoje zakonom propisani uslovi za odgovornost fizičkog lica kao neposrednog izvršioca. Za postojanje odgovornosti pravnog lica mora biti ostvaren subjektivni element krivične odgovornosti učinioca izražen u vidu specifične namjere (*actus reus*), koja se dokazuje u svakom pojedinačnom slučaju. Ako nije moguće identifikovati neposrednog učinioca, tada za odgovornost pravnog lica moraju biti ispunjeni uslovi da *actus reus* postoji kod zaposlenih koji nisu dio „upravljačkog uma“, te da se njihovo djelovanje može dovesti u kauzalnu vezu (saglasno je) sa „upravljačkim umom ili voljom“ pravnog lica.

Vikarijski model odgovornosti, kao osnovni ili kao preovladavajući, još se primjenjuje u krivičnim zakonodavstvima Južnoafričke Republike, Novog Zelanda, Litvanije, Izraela, Malezije, Meksika, te više američkih država, npr. u Mičigenu.

Model supsidijarne odgovornosti

Model je primijenjen u malom broju zakonodavstava, npr. u Krivičnom zakoniku Švajcarske.³² Tako je u glavi 7 tog zakona pod naslovom Odgovornost korporacija član

³⁰ Presude u predmetima *The Kabeljauw* HR 1-7-181, NJ 182-80 od 1.7.1981. godine i *Slavenberg II* HR 16-12-1986, NJ 1987; kod N. H. Pontell, and G. Geis, *International Handbook of White-Collar and Corporate Crime*, Springer Science+Bussines Media, New York, 326.

³¹ F. M. Jensen, V. Greve, G. Høyer, M. Spencer, *The Principal Danish Criminal Acts – The Danish Criminal Code, The Danish Corretions Act, The Administration of Justice Act (Excerpts)*, third edition, DJØF Publishing, Copenhagen, 15.

³² Swiss Criminal Code, <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/>

102-1 ustanovljeno jedno posebno pravilo koje ukazuje na predmetni model odgovornosti. Dakle, ako je krivično djelo učinjeno unutar pravnog lica, u sklopu obavljanja njegove registrovane djelatnosti i rezultat je nedostataka ili propusta u organizaciji obavljanja djelatnosti, a ne može biti pripisano nekom određenom pojedincu, tada može biti pripisano pravnom licu. Pored modela supsidijarne odgovornosti pravnih lica, u stavu 2 istog člana (102) propisana je primarna odgovornost pravnog lica (bez obzira na odgovornost fizičkog lica) za ograničen broj krivičnih djela, i to: učestvovanje u zločinačkoj organizaciji (član 260/3), finansiranje terorizma (član 260), pranje novca (član 305), podmićivanje javnih dužnosnika Švajcarske (član 322d), davanje pogodnosti (član 322f), podmićivanje stranih državnih službenika (član 322g) i podmićivanje u privatnom sektoru (član 4 a stav 1 Zakona o nelojalnoj konkurenciji).

Model kumulativne odgovornosti

U prethodnim prikazima iz uporednog zakonodavstva nisu navedeni primjeri zemalja koje primjenjuju model kumulativne odgovornosti pravnih lica, jer je model prihvaćen u zakonodavstvima svih zemalja koje odgovornost pravnih lica vezuju za djelovanje fizičkog lica, te u svojim postupcima propisuju da se istovremeno utvrđuje krivica fizičkog lica i odgovornost pravnog lica. Zato se može zaključiti da je, uz osnovni model, u većini zemalja prihvaćen i kumulativni model odgovornosti pravnih lica.

Više modela odgovornosti

U svijetu postoje i zakonodavstva koja propisuju uslove odgovornosti pravnog lica na sasvim poseban način ili primjenom *tri ili više različitih modela odgovornosti*.

Finsko krivično zakonodavstvo propisuje odgovornost korporacije za krivična djela na osnovu direktnog doprinosa članova uprave izvršenju krivičnog djela (identifikacioni model), primjenom principa tzv. vikarijske odgovornosti ili po principu tzv. anonimne odgovornosti pravnog lica. Direktni doprinos može da dovede do odgovornosti korporacije ako je učinilac krivičnog djela član organa koji se po zakonu smatra organom upravljanja ili čini dio menadžmenta korporacije ili drugog organa koji ima stvarni autoritet za donošenje odluka, a u izvršenju krivičnog djela učestvuje kao neposredni izvršilac ili u nekom od oblika saučesništva. U drugom slučaju postoji odgovornost pravnog lica za nemar (nepažnju), koja se utvrđuje po modelu vikarijske odgovornosti, tako da se odgovornost članova pravnog lica koji se ne nalaze na rukovodnim pozicijama pripisuje pravnom licu. Treći je princip anonimne odgovornosti, po kom pravno lice odgovara za krivično djelo koje se može dovesti u vezu sa obavljanjem njegove registrovane djelatnosti; odgovornost pravnog lica postoji i ako učinilac nije identifikovan ili postoje smetnje za njegovo kažnjavanje (poglavlje 9 član 2, Preduslovi za odgovornost). Ovaj princip preuzet je iz Preporuke ministarskog komiteta Vijeća Evrope br (88) 18. Pored finskog zakonodavstva, princip je implementiran u veliki broj zakonodavstava u materiji odgovornosti pravnih lica, te je primjenjen i u našem zakonodavstvu (član 128 stav 1 KZ RS). Krivični zakon Austrije karakteriše „hibridni sistem“³³ sačinjen od fragmenata identifikacionog, vikarijskog i or-

19370083/201701010000/311.0. pdf, 26.05. 2017.

³³ Criminal liability of companies in Austria, Lex Mundi publications Association of Independent Law Firms, <http://www.google.ba/#q=Criminal+Liability+of+Companies+AUSTRIA+Cerha+Hempel+Spiegel+Hlawati&og>, 19.2.2012.

ganizacionog modela odgovornosti pravnog lica. Pored toga, model je poseban jer sva djelovanja ili propuste učinioaca dijeli na one koji su učinjeni unutar pravnog lica i one koji su učinjeni „prema vani“, te u skladu sa ovim principom alternativno postavlja dva uslova za odgovornost pravnog lica. Prvi uslov odnosi se na radnje ili propuste učinjene van pravnog lica, a odgovornost pravnog lica za krivično djelo postoji ako je učinilac prilikom izvršenja krivičnog djela postupao u korist pravnog lica. Učinioci krivičnih djela u ovom slučaju su predstavnici pravnog lica ili zaposleni. Pravno lice je odgovorno i za krivična djela koja učine njegovi zastupnici, pod uslovom da su radnjom ili propustom zastupnika ostvarena obilježja nekog krivičnog djela koje je propisano u zakonu. Pojam zastupnika pravnog lica postavljen je prilično široko, pošto uključuje sva lica koja mogu donositi odluke ili uticati na njihovo donošenje, kao što su direktori, članovi upravnog odbora ili držaoci akcija ili lica koja imaju pravo da glasaju. Drugi posebni uslov za postojanje krivične odgovornosti pravnog lica postoji ako je učinjen nedozvoljeni akt ili je propušteno određeno činjenje na koje je pravno lice obavezno. Ovaj uslov kritikovan je u teoretskim radovima kao suviše širok i nedorečen, prigovara mu se da se praktično može odnositi na sve dužnosti koje se mogu staviti na teret pravnom licu kao poslodavcu, sve obaveze iz oblasti upravnog prava i druge slične obaveze, kao i mnogobrojne poslovne rizike koji su dio svakodnevnog obavljanja registrovane djelatnosti kompanije.³⁴ Treba napomenuti da posebni uslovi iz austrijskog zakonodavstva, koji se odnose na propuštanje obaveznog činjenja na koje je pravno lice obavezno, nisu prihvatljivi za naše standarde, prvenstveno zbog činjenice da po svojim osobinama više upućuju na princip objektivne odgovornosti, koji je u našem i u evropskom zakonodavstvu odavno napušten. Pošto je posljednji dublji trag principa objektivne odgovornosti nestao iz zakonodavstava u Bosni i Hercegovini danom prestanka važenja Zakona o privrednim prestupima, vraćanje ovog principa bi za nas predstavljalo korak unazad.

Konačno, postoje zemlje poput Meksika, u kojim su kroz sudsku praksu izgrađena posebna pravila o *nametanju sankcija pravnim licima bez utvrđivanja odgovornosti* i vođenja odgovarajućeg krivičnog postupka. Naime, meksičko zakonodavstvo propisuje pravilo da samo pojedinci, ne i pravna lica, mogu biti krivično odgovorni za svako svoje djelovanje; saglasno tome, mogu biti odgovorni i za učinjeno krivično djelo. Ipak, ako određeno fizičko lice koje je član pravnog lica, dioničar, odgovorno lice (najčešće direktor), službenik ili zastupnik pravnog lica (izuzimajući državne organe) učini krivično djelo koristeći sredstva koja je za tu svrhu obezbijedilo pravno lice, tako da se može smatrati da je djelo učinjeno u korist pravnog lica, uz njegovu podršku ili za njegovu korist, sud u svojoj presudi može sačiniti poseban nalog protiv pravnog lica, nezavisno od krivične odgovornosti fizičkih lica koja su učinila predmetno krivično djelo.³⁵ Sankcije, naročito kazne, koje sud tada izriču pravnom licu ne razlikuju se od sankcija za koje su uobičajene u zakonodavstvima o odgovornosti pravnih lica za krivična djela. Odgovornost pravnog lica čak može postojati i nezavisno od krivice individualnog učinioaca predmetnog krivičnog djela. Dakle, ako bude dokazano da je krivično djelo učinio pojedinac koji je pri tome na opisani način bio vezan za pravno lice, tada pravne posljedice izvršenja djela mogu biti nametnute pravnom licu. Stav je, u skladu sa zakonskim normama opšteg krivičnog zakonodavstva,

³⁴ Ibid., 9.

³⁵ Criminal liability of companies in Mexico, Lex Mundi publications, Association of Independent Law Firms, http://www.lexmundi.com/images/lexmundi/PDF/Business_Crimes/Crim_Liability_Mexico.pdf, 17.2.2012.

izgrađen kroz precedente Meksičkog saveznog suda.³⁶ Primjećujemo da zakonodavstva u Bosni i Hercegovini na sličan način uspostavljaju kauzalnu vezu između neposrednog učinioca i pravnog lica (osnov odgovornosti) – na osnovu djelovanja učinioca u ime pravnog lica, uz njegovu saglasnost ili u njegovu korist, te da je ovo rješenje preporučeno u članu 18 Krivičnopravne konvencije Vijeća Evrope protiv korupcije.

ZAKLJUČAK

Zakonodavstva u Bosni i Hercegovini prihvatila su akcesorni model odgovornosti pravnog lica za krivična djela, koji u uporednom zakonodavstvu ima status standardnog modela. Međutim, praksa pokazuje da se propisani uslovi (osnov) odgovornosti pravnog lica sporadično primjenjuju, jer tužiocima po pravilu optužuju samo fizička, a vrlo rijetko pravna lica. Jedan od nedostaka zakonom propisanih uslova (osnova) odgovornosti pravnog lica može se opisati kao formalistički pristup elementima odgovornosti pravnog lica, koji u jednom dijelu zahtijevaju postojanje određenih formalnih akata pravnog lica, kao npr. odluka, naredbi ili odobrenja. Drugi je što se doprinos pravnog lica sagledava kroz prizmu djelovanja lica ili organa koji su kod registarskog suda upisana kao nosioci nadzornih ili rukovodnih funkcija u pravnom licu, dok se zanemaruje činjenica da odluku o izvršenju krivičnog djela vrlo često donosi lice ili više lica koja imaju stvarnu moć da upravljaju i odlučuju o aktivnostima pravnog lica, pri čemu o odluci u pravilu ne postoji nikakav pismeni trag. Zato uslove (osnove) odgovornosti pravnog lica treba izmijeniti tako što će se obuhvatiti fizička lica čije djelovanje se, zbog njihove stvarne moći da upravljaju aktivnostima pravnog lica, može dovesti u kauzalnu vezu sa izvršenjem krivičnog djela. Konačno, potrebno je isključiti mogućnost uspostavljanja odgovornosti pravnog lica u slučajevima kada učinilac preduzima radnju izvršenja u ime pravnog lica a radi sticanja vlastite koristi, pa je neophodno dodati uslov da pravno lice može biti odgovorno za krivično djelo samo ukoliko je usljed izvršenja krivičnog djela steklo (ili moglo steći) materijalnu korist ili neku drugu vrstu koristi ili pogodnosti.

LITERATURA:

- Australian Criminal code Act No. 12 of 1995 as amended, compilation prepared on 20 January 2008 taking into account amendments up to Act No. 177 of 2007, <http://www.comlaw.gov.au/Details/C2008C00035>, 24.2.2012.
- Basham, Ringe y Correa, S.C., International Law Office in Mexico (2008), Criminal liability of companies in Mexico, Lex Mundi publications, Association of Independent Law Firms, http://www.lexmundi.com/images/lexmundi/PDF/Business_Crimes/Crim_Liability_Mexico.pdf, 17.2.2012.
- Cerha Hempel Spiegelfeld Hlawati, International Law Office in Austria (2008), Criminal liability of companies in Austria, Lex Mundi publications Association of Independent Law Firms, <http://www.google.ba/#q=Criminal+Liability+of+Companies+AUSTRIA+Cerha+Hempel+Spiegelfeld+Hlawati&oq>, 19.2.2012.
- Code pénal, version consolidée en date du 4 juin 2015, *Bulletin Officiel* n° 6366 du 16 chaabane 1436 (4 juin 2015).
- Corporate Criminal Liability Course Outline, Electric Library of New York, <http://www.google.ba/#hl=bs&q=From+the+Electric+Law+Library+stacks+New+York+Central>, 17.4.2011.
- Corporate Manslaughter and Corporate Homicide Act 2007, <http://www.legislation.gov>.

³⁶ Ibid., p. 229.

uk/ ukpga/2007/19/ contents., 5.6.2012.

- Council of Europe, Committee of Ministers: Recommendation No. R (88) 18 concerning liability of enterprises having legal personality for offences committed in the exercise of their activities, <http://www.google.ba/#q=Council+of+Europe,+Committee+of+Ministers:+Recommendation+concerning+liability+of+enterprises+having+legal+personality+for+offences+comited+in+the+exercise+of+their+activities>, 26.12.2012.
- Deisinger Mitja, Vrhovšek Miroslav (2009), *Krivična odgovornost pravnih lica*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.
- Demarest e Almeida, International Law Office in Brazil (2008), Criminal liability of companies in Brazil, Lex Mundi publications Association of Independent Law Firms, http://www.lexmundi.com/images/lexmundi/PDF/Business_Crimes/Criminal_Liability_Survey.pdf, 17.2.2012.
- Environmental Crimes Law of Brazil, Law 9, 605 (Feb 12, 1998), <http://www.animal-law.info/nonus/statutes/stbrecl1999.htm>, 2010.
- Kolarić Dragana (2006), *Značaj uspostavljanja odgovornosti pravnih lica za krivična dela u uspešnoj borbi protiv korupcije*, Pravna riječ, broj 7 (vol. 3), Udruženje pravnička Republike Srpske, Banja Luka.
- Krivični zakon Republike Srpske, *Službeni glasnik Republike Srpske* br. 67/13.
- Krivičnopravna konvencija Vijeća Evrope protiv korupcije, *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, Međunarodni ugovori*, br. 36/01.
- Malene Frese Jensen, Vagn Greve, Gitte Høyer & Martin Spencer (2006), *The Principal Danish Criminal Acts – The Danish Criminal Code, The Danish Corrections Act, The Administration of Justice Act (Excerpts)*, third edition, Copenhagen: DJØF Publishing.
- Pontell Henry N., Geis Gilbert (2007), *International Handbook of White-Collar and Corporate Crime*, Springer Science+Bussines Media, New York, 326.
- Pop Anca Iulia (2006), Criminal liability of corporations—comparative jurisprudence, Michigan State University College of Law, <http://digitalcommons.law.msu.edu/cgi/viewcontent.cgi?Article=1115&context=king>, 12.2.2009.
- Robinson Allens Arthur (2008), 'Corporate culture' as a basis for the Criminal Liability of Corporations, report for the use of the United Nations Special Representative of the Secretary General for Business and Human Rights, *Allens-Arthur-Robinson-Corporate-Culture-paper-for-Ruggie-Feb-2008.pdf*, 26.2.2012.
- Swiss Criminal Code (Status as of 1 January 2017), <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19370083/201701010000/311.o.pdf>, 26.05. 2017.
- Zakon o odgovornosti pravnih oseb za kazniva dejanja Republike Slovenije, *Uradni list Republike Slovenije*, št. 59/99, 12/2000, 50/04, 65/08, 57/2012.
- Zakon o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela Republike Hrvatske, *Narodne novine*, br. 151/03, 110/07, 45/11 i 143/12.
- Zlata Đurđević (2005), *Komentar zakona o odgovornosti pravnih lica za kaznena djela*, Narodne novine, Zagreb.

Assist. Prof. Miodrag Bukarica Ph.D

Assistant professor, Faculty of Law Sciences, PanEuropean University „Apeiron“ Banja Luka and District Prosecutor in Banja Luka, e-mail: miodrag.bukarica@pravosudje.ba

Models of Legal Persons Liability for Criminal Offences

Abstract: The Bosnia and Herzegovina legislations have accepted the accessory model of the legal persons' liability for criminal offences, which, in the comparative legislation, has the status of a standard model. However, the practice shows that the prescribed conditions (bases) of the legal persons' liability are sporadically applied, since the prosecutors tend to accuse solely physical persons and, quite seldom, legal persons. One of the shortcomings of the legally prescribed conditions (bases) of the legal persons' liability may be described as a formalist approach to the elements of the legal persons' liability, which, in one part, require the existence of certain formal acts of the legal person, such are decisions, orders or permissions. The other is that the legal person's contributing is seen through the prism of activities of the persons or bodies that are registered with the registering court as the holders of supervisory or managerial functions in the legal person. At the same time, it is neglected the fact that the decision on committing a criminal offence is very often passed by the person or several persons who have the actual power to manage and make decisions on the legal person's activities while, as a rule, there is no written trace of the decision. Therefore, the conditions (bases) of the legal persons' liability for criminal offences should be altered so that they encompass the physical persons the actions of which, due to their actual power to manage the legal person's activities, may be brought to a causal relation with committing the criminal offence. Finally, it should be excluded the possibility of establishing the legal persons' liability in the cases when the perpetrator commits the offence in the name of the legal person and for the purpose of acquiring his own benefit thus it is necessary to add the condition that a legal person may be liable for a criminal offence solely if, by committing a criminal offence, it has acquired (or may have acquired) a material benefit or other kind of benefit or advantage.

Key words: basis of liability, responsible person, causality.